

(Artikkeli on julkaistu kirjassa *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Toim. Pirjo Markkola & Alexandra Ramsay). Eduskunnan kirjasto: Helsinki 1997.)

Elina Katainen ja Riitta Oittinen

Naulaniskuja porvarin ruumiskirstuun

Mimmi Kanervo (os. Trogen, ent. Grönlund, 1870–1922) ja Sandra Lehtinen (os. Reinholdsson, 1873–1954)

Entinen sosialidemokraattien kansanedustaja Sandra Lehtinen värjötteli kolmatta viikkoa pakolaisena Nikolain aseman ratapihalla Moskovassa toukokuussa 1918. Hänen seuranaan oli satoja kohtalontovereita, jotka olivat paenneet Suomessa riehunutta sisällissotaa. Sandran mukana kulkivat lapset, kymmenvuotias Inkeri ja vain kolmikuinen Pentti, joka oli syntynyt keskelle valkoisten ja punaisten kaartien taistelua. Sandran takana oli kaksi vuosikymmentä kansalaisyhteiskunnan rakentamista, edessä näytti olevan pelkkää epävarmuutta. Kotimaasta kantautuvat tiedot hävitystä sodasta, punaisten teloituksista ja vankileireistä kauhistuttivat.

Sisällissota jätti syvät jäljet suomalaisten mieliin ja vaikutti poliittisiin valintoihin. Sandra päätyi sodan jälkeen syntyneeseen kommunistisen liikkeen. Työläisnaisliikkeen veteraaneista ja ensimmäisistä naiskansanedustajista Mimmi Kanervo teki saman ratkaisun.

Sandran eduskuntaura kesti kolmisen vuotta. Paluuyritys 1920-luvulla lopahti kommunistisen liikkeen sisäisiin kiistoihin.¹ Mimmi sen sijaan oli kansanedustajana ensimmäisen maailmansodan alkuun, jolloin eduskunta hajotettiin pariksi vuodeksi. Molempien elämäntehtävänä oli kuitenkin näkymätön puurtaminen puolueen organisaattorina, varsinkin palvelijatar- ja työläisnaisliikkeessä.

Toisin kuin lehtikirjoituksia ja pamfletteja laatineiden toverien, puhujina uurastaneiden Mimmin ja Sandran sanat hajosivat tuuleen. Ennen kaikkea Mimmin ajatusmaailma jää muutaman artikkelin ja satunnaisen maininnan varaan. Sandran käsityksistä tiedetään enemmän, sillä hän ehti kirjoittaa muistelmansa asuessaan Neuvostoliitossa 1930-luvulla. Yli kuusikymmentävuotiaana kirjatun elämäkerran rajapyykkeinä ovat työväenliikkeen historian merkkitapahtumat.²

Töllintyttäret

Mimmi Kanervo ja Sandra Lehtinen kasvoivat kumpainenkin maaseudulla, toinen Hämeessä, toinen Karjalassa. Molempiin vaikutti isän varhainen kuolema ja elämää eteenpäin vievän, vahvan äidin läheisyys.

Vaikka Sandra mainitsi perheensä kuuluneen toisten nurkissa asuvien ja vuokransa satunnaisilla töillä maksavien loisten ryhmään, sijoittui suku hieman korkeammalle yhteiskunnallisessa asteikossa. Isä Viktor Reinholdsson oli käräjäkirjuri ja äiti Eufemia Nokelainen talollista sukua. Isän isä Yrjö oli puolestaan ollut Parikkalan Koitsanlahden hovin verovouti, joka perimätiedon mukaan piti päivätyöläiset ankarassa kurissa. Yrjön lapsilla oli ollut kotiopettaja ja tällä tavoin Sandran isä oppi muun muassa neljää kieltä.³ Pikku-Sandra ei kuitenkaan päässyt nauttimaan isoisän asemasta, sillä Yrjön ja Viktorin välit katkesivat. Perinnöttömäksi jätetty poika oli juoppo, mikä saattoi olla välirikon osasyynä tai -seuraus. Isän kuollessa Sandra oli 13-vuotias. Niinpä muistoihin kirjautui vahvempana kuva työteliästä ja uskonnollisesta äidistä, jonka kokema yhteiskunnallinen vääryys antoi pontta poliittisella taipaleella. Kolmesta sisaruksesta vain Sandra kasvoi aikuiseksi.

Sandra pääsi vuodeksi kansakouluun, mikä ei tuolloin ollut monille lapsille mahdollista.⁴ Hengellisistä vaikutteistaan Sandra mainitsi paitsi äitinsä myös enonsa olleen ”uskonnollismielisen”, mikä jonkun verran vaikutti hänen nuoruusvuosiinsa. Tästä juontui hänen siveellinen ryhtinsä, ”johon kyläläiset luottivat ja laskivat tyttärensä niihin tilaisuuksiin, joissa minäkin olin mukana”. Isä sen sijaan oli uskonasioissa ”päinvastaisella kannalla”, mikä lievensi äidin ja enon vaikutusta. Kuten monet aikansa nuoret, Sandra tutustui suomalaisuusliikkeeseen käydessään paikkakunnan nuorisoseurassa, vaikkei liittynyt tähän kauppiaiden ja virkamiesten tyttärien hallitsemaan yhdistykseen. Sukulaisten luona hän luki nuorsuomalaisten äänenkannattajaa *Päivälehteä*.⁵

Mimmi syntyi toukokuussa 1870 torppari Johan Trogenin ja hänen vaimonsa Marian perheeseen Urjalan Kehron kylässä, Honkolan kartanon mailla. Jo tätä ennen perheeseen oli syntynyt kaksi poikaa ja nälkävuosina kuollut tytär. Mimmin jälkeen syntyi vielä kaksi veljeä. Kesällä 1876 jolloin nuorimmainen tuli maailmaan, kuoli perheen 50-vuotias isä.⁶

Kaunokirjallinen esitys Mimmin kasvuympäristöstä on Suomen torpparieepokseksi nimetyssä Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -teoksessa, sijoittuuhan Pentinkulma juuri Urjalaan Honkolan ollessa romaanin kartanomiljööksi esikuva. Suoremmin todellisuuteen viittaava kuvaus on tallentunut kartanon tyttären, Annie Furuhjelmin, muistelmiin. Tämän isä, Venäjän laivaston amiraali Hampus Furuhjelm, osti Honkolan vuonna 1872. Alustalaisia oli useita satoja, joista monet asuttivat torppiaan seitsemättä sukupolvea. Annien mielestä alustalaisten elo oli aineellisesti turvattua ja suhde isäntäväkeen kunnossa, vallitsihan tilalla hyvä, patriarkaalinen henki. Kansankulttuuri välittyi muistelmista vieroksuttavien ilmiöiden kautta, joita nuoruutensa maailmaa kiertänyt Annie herkästi havainnoi uudella kotiseudullaan. Säätyrajojen jyrkkyyttä ilmensi vaikkapa alustalaisten tapa tervehtiä isäntäväkeä syleilemällä näiden polvia, mikä kummeksutti tulokkaita. Oudolta vaikutti niin ikään herännäisyys, joka oli monien tilalla asuvien maailmankatsomuksen perustana. Heränneisiin kuului myös Mimmin äiti, ”kiivasluonteinen torpparinleski”.

Tyttökoulun käynyt Annie piti kartanon ruokasalissa koulua rahvaan lapsille. Tällä tavoin Mimmi oppi luku-, kirjoitus- ja laskutaidon alkeet, hieman uskonoppia ja maantietoa. Vielä 50 vuotta myöhemmin Annie muisteli oppilaiden ”pröökkinäänsä” kohdistamaa kiintymystä. Äitinsä luonteen perinyt Mimmi oli Annien mielestä joukon musta lammas.⁷ Se, mikä opettajasta vaikutti uppiskaisuudelta, saattoi toisaalta kertoa Mimmin valmiuksista kyseenalaistaa asioita jo tuolloin. Annien tulkinnan mukaan Mimmi korvasi myöhemmin kristillisyyden sosialistisella julistuksella, josta tuli hänen ”uskontonsa”.

Ei orjia vaan sorrettuja

Sandra Reinholdsson pestautui 16-vuotiaana palvelukseen kruununvouti Bromanin perheeseen ja lähti näiden kanssa pääkaupunkiin vuonna 1894. Seuraavassa palvelupaikassa lääketieteen professori Fredrik Salzmanilla, palkka oli edellistä parempi, mutta kohtelu huonoa. Puutteiden oivaltamista auttoi, että Sandra tutustui muihin palvelijoihin ja hänen ”luokkavaistonsa heräsi”. Nimenomaan Salzmaneilla karisi harhaluulo siitä, että palvelija olisi perheen jäsen. Kuten moni poliittisesti heräävä työntekijä, Sandra piti palvelemista vastenmielisenä. Piikuudesta tulikin vuosisadan taitteessa yhä useammin läpikulkuammatti. Hankkiutumisen

ompeluoppiin oli henkilökohtainen rajapyykki, tarjosihan uusi ammatti itsenäisemmän elämän ja salli asteittaisen järjestöaktiiviksi siirtymisen.⁸

Sandran varhaisimmat muistot työväenliikkeestä kytkeytyivät vapunvieton syntyvaiheisiin, kesäkuun ensimmäisen sunnuntain kävelyretkiin, joita Helsingissä oli järjestetty vuodesta 1895. Vuoden 1898 vapusta mieleen painui työväenliikkeen johtajiin kuuluneen Matti Kurikan puhe väkijuomalakon puolesta, ”johon ihmiset suuresti innostuivat”. Ehkäpä isän juoppous sai Sandran piirtämään nimensä lakkolistaan. Juomalakkoliikkeen kytkeytymisestä äänioikeuskysymykseen hänellä sen sijaan ei liene tuolloin ollut käsitystä.

Kesällä 1899 Sandra marssi Yrjönkadun ”Torpalla” eli tuolloisella Helsingin työväentalolla pidettyyn palvelijain yleiseen kokoukseen. Samalla hän liittyi keväällä perustettuun palvelijatarosastoon, josta tuli yksi hänen uransa pitkäaikaisista kiinnostuksista.

Muutettuaan Helsinkiin vuonna 1891 myös Mimmi toimi aluksi palvelijana. Avioiduttuaan tynnyrintekijä Emil Grönlundin kanssa vuonna 1895 hän jäi luultavimmin hoitamaan kotia. Lapsia perheeseen ei syntynyt. Pariskunta muutti Helsingistä Turkuun keväällä 1897 ja suomensi nimensä Kanervoksi, mikä osoitti kiinnostusta fennomaanien pyrkimyksiin. Musikaaliseksi ja hyväntahtoiseksi mainittu Emil otti järjestäytymisen ensiaskeleet vuonna 1900 Turun työväenyhdistyksen pikkuruisessa Tynnyri- ja astiatyöntekijöiden ammattiosastossa. Hän ei sittemmin osallistunut näkyvästi yhteiskunnalliseen toimintaan, mutta oli vaimonsa tärkeä tuki. Muutamia vuosia myöhemmin perustettu tynnyriliike turvasi toimeentulon ja mahdollisti Mimmin politiכוןin, josta saadut tulot olivat katkonaisia ja usein niukkoja.⁹

Turussa perustettiin 1899 työväenyhdistysten valtakunnallinen yhdysside, Suomen Työväenpuolue. Juuri tuona vuonna Mimmi Kanervo näyttää ensi kerran lähestyneen liikettä erään naisten elämään liittyvän kampanjan yhteydessä. Kunnan evättyä yhdistyksen ylläpitämää lastentarhaa varten anotun avustuksen päätettiin pitää tukiarpajaiset, joiden järjestelyyn ”rouvaksi” tituleerattu Mimmi osallistui. Paikallinen työväenlehti raportoi yrityksen olleen tuottoisan ja muodostuneen samalla ”mahtavaksi mielenosoitukseksi säästöpankkiherrojen ja valtuusmiesten – – puolueellista menettelyä vastaan”. Ehkä tästä vauhtia saaneena Mimmi kirjoitteli vuosina 1901–1902 samaiseen lehteen nimimerkin turvin pohdiskellen miten saada lisää naisia liikkeeseen. Hän piti tärkeänä näiden keskinäistä vuorovaikutusta, kuten

naiskirjoittajien tekstien julkaisemista. Juuri "aatesiskojen" kirjoitukset kiinnostivat eniten Mimmiäkin.¹⁰

Työväenyhdistyksen naisosastoon Mimmi liittyi vuonna 1902. Tulokkaan tarmokkuutta osoittaa, että hänet samantien valittiin sihteeriksi ja huvitoimikuntaan. Seuraavana vuonna toimintapiiri laajeni, kun Mimmi nimettiin työväenyhdistyksen johtokuntaan. Sen edustajana hän oli Forssassa pidetyssä valtakunnallisessa puoluekokouksessa, jossa puolueen nimi hahmottuvaa aatteellista linjaa myötäillen muutettiin Suomen Sosialidemokraattiseksi puolueeksi. Kokousedustajien joukossa istui myös Sandra.¹¹

Piiat kansallisen toiminnan kärjessä

Piikojen asiaa ajoi pääkaupungissa kaksi ammatillista yhteenliittymää. Jälkiviisauden turvin Sandra näki tehneensä pesäeroa "revisionisteihin" - niihin jotka hyväksyivät menettelytavaksi yhteistyön porvariensa kanssa - jo palvelijana. Sandra ei valinnut Helsingin palvelijataryhdistystä, jota johtivat "rouvat ja Miina Sillanpää", vaan liittyi radikaalimpana pitämänsä työväenyhdistyksen palvelijatarosastoon. Sen puheenjohtaja hänestä tuli vuonna 1902, jolloin hän myös edusti osastoaan työläisnaisten valtakunnallisessa kokouksessa Turussa.¹²

Kanervot muuttivat takaisin Helsinkiin lokakuussa 1903, oletettavasti vältelläkseen viranomaisia. Turun työväenyhdistys oli nimittäin samana vuonna aktivoitunut kansallisen liikkeen suuntaan alkamalla vastustaa asevelvollisuuskutsuntoja, ja johtokunta oli joutunut viranomaisten silmätikuksi. Esimerkiksi puoluehallinnon tuolloinen puheenjohtaja Taavi Tainio pakeni uhkaavaa pidätystä Yhdysvaltoihin vuoden 1904 alussa.

Riskeistä huolimatta järjestöriennot houkuttivat Mimmiä. Vaikka palvelija-ajoista oli vierähtänyt useita vuosia, hakeutui hän pian muuton jälkeen entisen työnsä mukaiseen ammattiosastoon, samaan jonka Sandra aiemmin oli valinnut. Mimmin taidot huomattiin myös pääkaupungissa. Hänelle lankesi osaston varapuheenjohtajuus ja muita luottamustoimia heti vuonna 1904.¹³

Osasto lähestyi palvelijattaria käytännönläheisellä toiminnalla. Naisten arjesta kumpuava poliittisuus konkretisoitui vuosien 1904-05 aikana niin kutsutuissa kyökkikomiteoissa. Näissä palvelupaikkojen keittiöissä pidetyissä kokouksissa pohdittiin työoloja omasta elämästä poimittujen ankeiden tapausten pohjalta. Sandra

muisteli palvelijoiden melkein poikkeuksetta majailleen keittiöissä, jotka olivat asunnoksi kelpaamattomia, kylmiä ja vetoisia. ”Sellainenkin asunto löytyi, joka oli eristettynä keittiöstä ja jossa oli palvelijan sänky sekä toisella seinällä tyhjennettävä klosettiämpäri, jota isäntäväki käytti yöllä.” Toisinaan teemat karkasivat keittiön kärystä: yhdessä luettiin lentolehtisiä Venäjän vallankumouksellisista tapahtumista ja pohdittiin vallanpitäjien toimia Suomessa. Osaston toiminta alkoikin suuntautua yhä enemmän kansalaisyhteiskunnasta käytävään kamppailuun.¹⁴

Routavuosien kansalaistoiminnan rajoitukset vaikuttivat myös työväenliikkeeseen. Sensuuri oli tiukka, yhdistysten rekisteröinti ja julkinen toiminta vaikeaa. Porvarillisten puolueiden suhtautuminen Venäjän hallituksen uuteen linjaan oli aluksi kahdensuuntaista. Vanhasuomalaiset toivoivat hallituksen myötäilyä johtavan autonomian säilymiseen. Perustuslaillinen oppositio sen sijaan kieltäytyi alistumasta Venäjän hallituksen toimiin ja harjoitti passiivista vastarintaa. Sen näkyvimpänä osoituksena olivat vuosien 1902–1904 venäläisten sotilaskutsuntojen joukkoboikotit. Näitä ”asevelvollisuuslakkoja” ja muita tottelemattomuuskampanjoita johti maanalainen, kagaaliksi kutsuttu järjestö. Sen johto oivalsi ennen pitkää, että toiminnan leviäminen edellyttäisi työläisten panosta. Koska olojen liberalisointi oli työväenliikkeenkin etujen mukaista yhteistyötarjous otettiin vastaan, vaikka osa johdosta vastusti liittoutumista.

Erään aikalaisarvion mukaan työläisnaiset hoitivat leiviskänsä kansallisessa liikkeessä jopa rohkeammin kuin miestoverinsa.¹⁵ Sandran ja Mimmin toiminta vahvistaa tätä käsitystä. Kevään 1904 kutsuntalakon aikana he kiersivät kagaalin rahoittamina agitaattoreina. Tässä yhteydessä pidätettiin kolmisenkymmentä henkilöä. Yksi näistä oli Mimmi, joka eräänä toukokuun iltana oli kierrellyt palvelijatarosastoon kuuluneen Vieno Mäkelinin kanssa Sörnäisten työläiskodeissa yllyttämässä väkeä kutsuntaboikottiin. Vanhempana ja ruotsin kieltä taitavana Mimmi piti huolen puhumisesta ja selvitti nuorille miehille käynnissä ollutta Venäjän ja Japanin sotaa, jonne Venäjän armeijaan rekrytoituilla suomalaisilla oli vaara joutua. Ilta päättyi huonosti, sillä erään käännytettävän poliisi-veli kuuli palopuheet. Tämä ilmianto agitaattorit, jotka pidätettiin lähes kolmeksi viikoksi.¹⁶ Selkkaus sai Helsingin poliisimestari Carlstedtin kesäkuussa ehdottamaan palvelijatarosaston lakkauttamista, koska sekä osaston varapuheenjohtaja Mimmi Kanervo että monet jäsenet olivat epäilyttävän aktiivisia hallituksen vastaisessa toiminnassa. Uhkausta ei kuitenkaan toteutettu.

Kesällä 1904 alettiin vastarinnan edistämiseksi muodostaa erityisiä proletaarikomiteoita eli muutaman työläisen salaisia renkaita, joiden oli määrä levittää kiellettyä kirjallisuutta ja lehtiä, agitoida kutsuntoja vastaan, majoittaa venäläisiä vallankumouksellisia ja hankkia näille väärennettyjä passeja. Tässäkin toiminnassa palvelijatarosastolaiset olivat kiihkeästi mukana. Heistä Sandra ja Alma Malander (myöh. Jokinen) matkustivat perustamaan komiteoita myös Helsingin ulkopuolelle.¹⁷

Kokoontumisvapauden rajoittamisen takia muun muassa kesäksi 1904 Tampereelle suunniteltu työläisnaisten edustajakokous kiellettiin. Tästä maanalaisessa toiminnassa jo karaistuneet naiset eivät säikähtäneet, vaan ehdottivat salaista tapaamista. Idea ei saanut yleistä hyväksyntää, mutta muutamat naiset – kuten Ida Aalle, Maria Laine, Miina Sillanpää, Sandra Reinholdsson ja Mimmi Kanervo – ryhtyivät valmistelemaan kokousta Helsinkiin. Osanottajia kehoitettiin kysyttäessä ilmoittamaan saapuneensa kansakoulunopettajille tarkoitetuille yliopistokursseille. Pelkkää hämäystä tämä ei ollut, sillä naiset todella istuivat kuuntelemassa luentoja raittius- ja kasvatuskysymyksistä. Samalla yliopistolle saattoi ujuttaa proletaarikomitean materiaalia.

Pääasiaan päästiin kun sinivalkoiseen kurssisolmukkeeseen sonnustautuneet naiset kerääntyivät ensimmäiseen tapaamiseen Kanervojen Albertinkadun yksiöön. Naisten keskustellessa politiikasta Emil istui vahtimassa, ettei kutsumattomia vieraita ilmaantuisi näköpiiriin. Nuuskijoita havaitessaan hänen tuli soittaa viuluaan jolloin naisten oli määrä piilottaa paperinsa ja kokoontua kahvipöydän ääreen viettämään ”syntymäpäiviä”. *Tonavan aaltojen* alkaessa sitten kesken kokouksen keinua Mimmi Kanervo katsahti leikkisästi mieheensä ja kuiskasi toisille: ”Taisi saada poliisin ihailijakseen”.¹⁸

Vuoden 1904 aikana hallituksenvastainen taisto kääntyi yhä jyrkemmäksi. Keinoiksi alettiin tietyissä piireissä hyväksyä terrorismi ja aseellinen vastarinta. Henkisen perustan tälle loi kenraalikuvernööri Bobrikovin murha kesäkuussa. Aktivistipuolue perustettiin marraskuussa 1904. Työväenliikkeessä oli oma aktivistisiipi, jonka keskuspaikka oli Helsinki. Vaikka se organisoi lähinnä melko rauhanomaisia mielenosoituksia, alkoi ajatus aseiden käytöstä levitä. Sandra tiesi aseita käsitellyn ”jonkun verran, koska niitä oli jo osalla työläisnaisistakin, ainakin Viipurissa ja Helsingissä. Minullakin oli.” Sandra selitti myös perustaneensa puhujakiertueillaan naisten salaisia jaostoja – kaiketi edellä mainittuja proletaarikomiteoita – joissa selvitettiin aseiden käyttöä.

Äänioikeuskysymys kytkeytyi läheisesti kansalliseen toimintaan.

Työväenpuolueen ohjelmaan oli vuoden 1899 perustamiskokouksessa kirjattu vaatimus yleisestä, yhtäläisestä ja välittömästä vaali- ja äänioikeudesta kaikille 21 vuotta täyttäneille. Tämä aiheutti köyden vetoa naisten äänioikeutta erillisenä kysymyksenä ajavien säätyläisnaisten kanssa, esimerkiksi solmittaessa yhteyksiä naiskagaalin ja työläisnaisten välille.

Professorinrouva Donner esitti kesänkorvalla 1904 yhteistyötarjouksen palvelijataryhdistyksen puheenjohtaja Miina Sillanpäälle. Muutamia työläisnaisia kustannettaisiin puhujiksi maaseudulle, mikäli nämä rajoittuisivat propagoimaan naisten äänioikeutta kajoamatta sellaisiin laajempiin uudistuksiin kuin yleinen äänioikeus ja yksikamarinen eduskunta. Kagaali Tekla Hultinin luona pidetyssä neuvottelussa ollut Sandra muisti puoluetoveri Alma Malanderin tuolloin ”kirota pärskäyttäneen”, lyöneen nyrkkiä pöytään ja sanoneen: ”Jos ei sitä äänioikeutta anneta kaikille niin ei kellekään, se on kantamme.” Härkäpäisyys kannatti, sillä lopulta rouvat antoivat taloudellisen tukensa ehdoitta. Mutta Miina Sillanpäältä Alma ja Sandra saivat kotimatalla sapiskaa huonosta käytöksestään.

Yritystä nostaa naisten äänioikeus esiin naisasiana ilmensi myös marraskuussa 1904 Naisiasialiitto Unionin aloitteesta pidetty äänioikeuskokous. Jo valmisteluvaiheessa keskustelua oli käyty yli säätyrajojen. Yksi aloitteentekijöistä oli Unionin varapuheenjohtajana tuolloin ollut Annie Furuhjelm ja kokousta valmisteleavassa toimikunnassa istuivat muun muassa ”rouvat E. Saltzman ja M. Laine, ruokalanomistaja I. Ahlstedt ja palvelijataryhden puheenj. M. Sillanpää”. Helsingin Ylioppilastalon juhlasalissa pidetyssä tapaamisessa yhteistä säveltä ei kuitenkaan löytynyt. Sen sijaan moni säätyläisnainen joutui kasvokkain palvelijansa tai ompelijansa kanssa. Läsnä oli toista tuhatta naista, joista valtaosa ainakin Sandran mukaan työläisiä. Eivätkä nämä esiintyneet yhtä sävyisästi kuin aiemmin emäntiensä valvovan katseen alla. Mimmi Kanervo organisoi eri puolille salia huutosakkeja, jotka häiritsivät säätyläisnaisten puheita ja ilmaisivat työläisnaisten kantoja. Puheenvuorossaan Mimmi kannatti muiden paikalla olleiden työläisnaisten edustajien tavoin äänioikeuden antamista kaikille 21 vuotta täyttäneille kansalaisille.¹⁹

Kansanvillitsijät

Varsinaisiksi agitaattoreiksi Sandra ja Mimmi suuntautuivat jo poliittisen taipaleensa alkuvaiheessa. Käydessään palvelijoiden kokouksissa vuosisadan alussa Sandra tutustui saman katon alla olleeseen muuhun yhdistyselämään. Eritoten puhujaseura veti puoleensa. Enemmän kuin miltään kurssilta hän totesi oppineensa liikkeen ensiaakkosia ja menettelytapoja juuri Torpan raittiuskahvila Juttutuvassa, jossa työväen pilalehti *Kurikka* kirjoitti kokoonnuttavan ”täysistuntoon säännöllisesti joka ilta paitsi jouluna ja juhannuksena”. Juttutuvan kynnyksen ylittäminen vaati naisilta rohkeutta, sillä jo ovelta vastaan leijunut sakea tupakansavu karkotti herkimmät. Sandra ei kuitenkaan jäänyt haukkomaan henkeään, saati tyytynyt kuuntelijan rooliin.

Seurassa vastustettiin sekä liikkeen anarkistissävytteistä (kurikkalaista) että revisionistista (tamperelaista) suuntausta. Osa toiminnasta oli kuitenkin kaukana luokkakantaisuudesta. Puhujaseuran ainoassa säilyneessä lehdessä tilaa sai kirjoitelma rakkaudesta, kotia ylistävä runo ja ylenmääräistä järjestäytymisintoa ivaava pakina ”nauruseuran” ja ”pitkätukkaisten klupin” perustamisesta.

Sandra harjoitteli seurassa runonlausuntaa ja sadunkerrontaa. Tämän ohella hän väitteli siveellisyyskysymyksestä, joka aiheutti monissa miehissä hilpeyttä. *Kurikka* saikin naisten esille ottamista teemoista runsaasti irvailtavaa. Sandra otti kirvelevin mielin vastaan kritiikkiä esiintymisestään ja mitä ilmeisimmin oppi sivaltaamaan samalla mitalla takaisin. Ainakin seurassa ollut Otto Tiuppa huokaisi puhujaseuran naisten pitäneen ”aikamoista metakkaa siitä naisten ijänikuisesta sorretusta asemasta”. Samaan ongelmaan Sandra uskalsi puuttua vuoden 1904 puoluekokouksessa. Siellä hän väitti ainokaisessa puheenvuorossaan naisia syrjäytetyn liikkeestä, ”ompa potkittu useita pois muka senkin tähden, ettei ole hyväksyttyä käytöstapaa”.²⁰

Sandrassa tuntui olevan ainesta, sillä puhujaseura lähetti hänet vuosien 1902–1903 vaihteessa Turkuun puolueen kaksiviikkoisille agitaattorikursseille. Siellä Sandra piti naisten äänioikeudesta puheen, joka synnytti vilkkaan keskustelun ”ja tuntuivat muutamat lämpenevänkin kaiken kylmyyden keskellä”.²¹

Pian kurssin jälkeen Sandra näyttäytyi ensimmäistä kertaa suurelle yleisölle Helsingin työväenyhdistyksen vuosijuhlassa. Ennen koetusta maailma musteni silmissä, eikä muistista tuntunut löytyvän yhtään järkevää ajatusta. Ramppikuume onneksi laski lavalla. Tästä rohkaistuneena Sandra alkoi tehdä puhujamatkoja ensin palvelijatarosaston nimissä, sitten myös sosialidemokraattisen puolueen ja naisliiton lähettinä. Ennen ensimmäisiä vaaleja Sandra ja Mimmi agiteerasivat päivittäin jossain piirinsä kolkassa.

Sandran tarinat puhujamatkoista ”siellä ja täällä” ovat eloisia. Viranomaisten pelossa kokouksia pidettiin milloin saunassa, milloin maantien varrella, ei kenenkään maalla. Toiminta ei ollut pelkkää saarnaamista, vaan kommunikointia sekä vastustajien että kannattajien kanssa. Esimerkiksi Lapualla Sandra tukki työläisiä laiskoiksi koreilijoiksi haukkuneen kansankoulunopettajan suun niin onnistuneesti, että se uutisoitiin suopeasti jopa porvarillisessa *Suomettaressa*.

Matkalla sai kokea monia ennakkoluuloja. Sandran mieltä jäi kaiheartamaan yöpyminen höyläpenkillä haiseva hevosloimi peittona. Tylyn kohtelun syyksi paljastui aamulla talon emännän käsitys, että kaikki naispuhujat olivat ”huonoja naisia”.

Vuoden 1905 suurlakon aikana Sandra koki yhden elämänsä juhlahetkistä, kun hänet kiidätettiin puhumaan Kuopioon. Siellä vallinnut ilmapiiri on tallentunut säätyläistön närkästyksen värittämänä Sigurd Roosin muistelmissa: Pääkaupunkiin oli matkannut kuusihenkinen kuopiolaislähetystö ottamaan selvää tilanteesta. Kun se lakon loppupäivinä palasi erikoisjunalla, oli mukana seitsemäs jäsen, ”eräs naisihminen, jolla oli suuri, loistava tulipunainen nauha yli rinnan, neiti Sandra Reinholdsson, jonka Helsingin sosialistileiri oli lähettänyt kääntämään Kuopion syviä rivejä sosialidemokraattiseen oppiin”. Lähetystö toi mukanaan ”n.k. Tampereen julistuksen. Ja juuri nämä molemmat, Sandra Reinholdsson ja punainen julistus, ehtivät muutamassa tunnissa hävittää sovinnon ja karkottaa pois sen yksimielisyyden, mitä palava isänmaallinen tunne tähän asti oli saanut säilytyksi. Alkuperäisen päämaalin, koko kansan onnen, rinnalle asetettiin nyt toinen, yksinkertainen puoluepyrintö. – Sen tunnussanan, mikä ennen oli kuulunut *yhdessä*, selitti neiti Reinholdsson, punainen julistus kädessään, olevan nyt *vastaan*.”

”Intohimoisesti ja kiihottavasti” esiintynyt Sandra syytti perustuslaillisia pettureiksi ja selvitti työläisten taistelua yleisen äänioikeuden puolesta. Sandran huudahdus ”veri on porvareista imettävä viimeiseen pisaraan saakka!” jakoi yleisön kannattajiin ja vastustajiin, eikä mellakka ollut kaukana. Aikalaiskommentaattorin mukaan oli sangen ajattelematonta päästää Sandra esiintymään koska se ”vei sen ylevän mielialan, minkä maisteri Ståhlbergin puhe oli tuonut”.²²

Onnistuneina agitaattoreina pidettiin niitä, jotka kykenivät liikuttamaan kuulijoitaan. ”Tarkkuudella vesi silmissä kuuntelivat ukot ja akat muijan puhetta”, kirjoitti *Työläisnainen*, kun Mimmi Kanervo vuonna 1907 puhui Reposaaressa noin 400 kuulijalle. Mimmin esiintymistä on luonnehdittu rohkeaksi, eivätkä kaikki pitäneet hänen tyylistään, sillä ”hän kiihkoili usein siveellisen nuhteettomuuden puolesta ja

esiintyi hyökkäävästi niitä kohtaan, joilla rakkaudesta oli vapaammat käsitykset". Jos mahdollista, Sandra oli vielä palavampi agitaattori, oikea kimakkaääninen "raivotar". Tosin viimeisinä vuosinaan hän itsekiittisesti luonnehti "nykypäivän naispuhujien" sanovan asiansa keskitetysti ja selkeästi, "me höpötimme aikoinaan aivan liikaa".²³

Työläisnaisten erikoisehdokkaat

Ensimmäisten vaalien ehdokasasettelun alkaessa Mimmi Kanervolla ja Sandra Reinholdssonilla oli paljon ansioita. He olivat osoittaneet pelottomuutensa sekä ylempien luokkien edessä että puuttamalla naisten vähättelyyn toveripiirissä. Vaikka työläisnaisten asian ajaminen ja puolueen päämäärät tuntuivat aika ajoin marssivat epätahtia, naisia tarvittiin ja välillä suorastaan olan takaa etsittiin, koska naisten ajateltiin vetoavan naisiin. Mimmin ja Sandran olikin tarkoitus poimia nimenomaan työläisnaisten äänet. Heitä tukevien lehtien, hämäläisen *Kansan Lehden* ja satakuntalaisen *Sosialidemokraatin* sanoma ja viholliskuva olivat selvät: muiden puolueiden listoilla olevat "hienot neidit ja rouvat" eivät edustaneet työtätekeviä naisia.²⁴ Kun kansalaisoikeudet oli saavutettu ja Venäjän uhka laimentunut, tuli rajanveto porvareihin aikaisempaa selkeämmäksi.

Säätyläistön oli vaikea sulattaa rahvaalle aukenevia mahdollisuuksia. Vaalitaiston aikana Pohjois-Hämeessä ilmestynyt porvarillinen *Aamulehti* parjasi Sandraa "tavalliseksi akutaattoriksi". Tähän *Kansan Lehti* itsetietoisesti vastasi neiti Reinholdssonin olevan "köyhälistömme naisliikkeen ensimmäisiä taistelijoita". Samalla Sandran "tavallisuus" ja koulutuksen puute käännettiin valtiksi: "Niin eihän hän voinut päästä tyttökouluun, kun pappa Yrjö Koskinen muistaakseni poikansa Eino Sakarin lämpimällä kannatuksella piti koulumaksuja niin korkeina, ettei semmoiset kouluihin pääsisikään. Mutta eivätpä voineet estää pääsyä valistukseen. Ja nyt saa itse vapaaherran poika kilpailla vaaleissa tavallisen maalaistöllin tyttären kanssa. Mikä skandaali!"²⁵

Ompelija ja neiti Sandra Reinholdssonin vaalilistan tunnus "Torpparit ja palkolliset, ottakaa oikeutenne" painui hedelmälliseen maaperään. Hämeen lääni valloitettiin sosialisteille Sandran saadessa toiseksi eniten ääniä.

Mimmi Kanervon määreenä vaaleissa oli "tynnyrintekijän vaimo". Paikallisten työväenyhdistysten ehdokasäänestyksissä hän sai runsaasti kannatusta, jättäen taakseen monta nimekästä mieskandidaattia. Yksi Mimmin vaaliteemoista oli yleinen ja

yhtäläinen kunnallinen äänioikeus, jota sosialistien oli eduskunnassa tarkoitus ajaa. Alueen naisten kokouksessa pitämässään puheessa hän tarkasteli uudistusta nimenomaan alkoholikysymyksen sekä turvattomien lasten ja äitien aseman kannalta. Mimmi oli alueensa ainoa sosialistinen naisehdokas ja keräsi vaalipiirinsä suurimman äänimäärän.²⁶

Sandra sen paremmin kuin Mimmikään ei jättänyt montaa merkkiä eduskunnan aikakirjoihin. Mimmi istui alkuvuosina valtiovarainvaliokunnassa ja sai myöhemmin lisää jäsenyyksiä. Sandralla tällaista pitkäaikaista valiokuntaa ei ollut. Muistelmissaan hän kuittasi eduskuntatyön maininnalla äänestymiskäyttäytymisensä ”radikaaliudesta” eli poikkeavuudesta piirinsä muihin edustajiin verrattuna. Istuntosalissa molemmat esiintyivät vain muutaman kerran. Ainoa pidempi kirjaus Sandralta löytyy kieltolakikeskustelun yhteydestä, jolloin hän puolusti alempien kansanluokkien oikeutta päästä ”vapautumaan väkijuomain kirouksesta”. Liekö mielessä jälleen häivähtänyt isän kohtalo hänen todistellessaan alkoholin johtavan ihmisiä itsetuhoon?

Mimmi otti osaa useampaan keskusteluun, kuten väittelyyn aviottomien äitien turvakodeista. Hän korosti äitien tehtävää lasten kasvattajina ja kehotti porvarispuolen edustajia keskittymään moralisoinnin sijasta tärkeimpään: ”Puhutaan siveettömyydestä ja puhutaan langenneista naisista, vaikka olisi puhuttava äideistä”. Samaa linjaa edustivat Mimmin ajatukset siitä, että isälle tulisi antaa suurempi palkka, jotta äiti voisi keskittyä lasten kasvatukseen tai että köyhälistön naisille tulisi tarjota julkista taloudenhoito-opetusta.²⁷

Yksi syy Sandran ja Mimmin vaiteliaisuuteen saattoi piillä parlamentin toiminnan luonteessa, jota vaikkapa *Työläisnaisen* nimimerkki Akka selosti turhautuneesti. Päivät täyttyivät jaarituksista, joilla ei ollut merkitystä työväen asialle. Milloin puhuttiin hirvien rauhoitusajasta, milloin riideltiin kielestä. ”Eräät puhujat, vallankin muutamat ’kokeneet valtiopäivämiehet’ ovat erinomaisen innostuneita puhumaan lehtereille. Sanatulvaa tuollaisessa tapauksessa kestää tunnin verran” ja istunnot saattavat venyä neljään yöllä, valitti Akka kesäkuussa 1907.²⁸ Agitaattorin työstä jahkailu oli ollut kaukana. Kun vielä eduskunta oli vuoroin hajotettuna vuoroin lomilla, voi kuvitella Sandran ja Mimmin innon hiljalleen hiipuneen.

Sandran aloitteikkuutta jarruttivat myös yksityiselämän mullistukset. Kesällä 1906 hän oli kihlautunut itseään yli kymmenen vuotta nuoremman, työläisaktivistina kunnostautuneen J. K. Lehtisen kanssa. Mies muutti Sandran perässä Helsinkiin

Työmies-lehden toimittajaksi ja avioliitto solmittiin toukokuussa eduskuntavaalien jälkeen. Lempinimestään "Jeesus Kristus" huolimatta Lehtinen kieltäytyi kirkon siunaamasta liitosta periaatteellisista syistä. Siviiliavioliittoa ei tuohon aikaan laissa tunnettu, mutta "vapaan rakkauden" suomalainen apostoli Rolf Lagerborg oli vuonna 1903 keksinyt kiertotien, jota Lehtiset nyt käyttivät. Nainen saattoi näet anoa avioliiton vahvistamista raastuvanoikeudelta vetoamalla siihen, että parilla oli jo ollut sukupuolista kanssakäymistä.²⁹ Lehtisten esikoinen Inkeri syntyi seuraavana vuonna. Tästä huolimatta Sandra asettui uudelleen ehdokkaaksi kesällä ja toisen edustajakauden alkaessa Inkeri oli puolivuotias.

Sandran erilinjaisuus omassa vaalipiirissä tuli näkyväksi neljänsien eli vuoden 1910 vaalien alla ja hänen kansanedustajan taipaleensa vaikuttaa päättyneen poliittiseen painostukseen. Vielä vaalikiireiden alussa hän sai suopeaa palautetta *Kansan Lehden* yksittäisiltä arvioijilta. Piirikokouksen äänestäessä ehdokkaista kannatus kuitenkin puuttui, ilmeisesti koska tamperelaiset pitivät häntä jyrkän linjan edustajana (siltasaarelaisena). Parlamenttiuransa loppua Sandra oli selvästi haluton muistelemaan saati erittelemään.³⁰

Vuoden 1916 vaalit olivat viimeiset joissa Mimmi Kanervo oli ehdolla. Heikkenevää kannatusta osoitti, että hänet tuolloin sijoitettiin enää yhden listan huonoimmalle paikalle. Vaalipiirissä oli jo useampia naisehdokkaita, joista äänestäjien suosiossa olivat Mimmiä kuuluisampi veteraani Miina Sillanpää ja tulokas Aino Forstén. Jälkimmäisen Sandra määritteli naisliiton "nuorten oppositioon" kuuluvaksi.³¹

Eduskuntauran loppu ei tarkoittanut Sandra Lehtisen tai Mimmi Kanervon politikoinnin päättymistä. Molemmat olivat läpi 1910-luvun työläisnaisliiton ja palvelijaliikkeen luottamustehtävissä, kuten vanhan ammattiosastonsa johtokunnassa. Sandraa työllisti naisliitto, jonka puheenjohtaja hän oli vuosina 1909–1913 ja sihteeri 1916–1918. Samalla jatkuivat puhujakiertueet.

Työväenjärjestöjen toiminta vilkastui vuoden 1916 vaalien ja Venäjällä seuraavana vuonna tapahtuneen helmikuun vallankumouksen myötä. Emämaa Venäjän heikentyessä Suomeen alkoi vuoden 1917 mittaan kehittyä valtataistelu, jonka vahvana osapuolena oli työväenliike. Sandra seurasi tätä historiallisten tapahtumien vyöryä jossain määrin sivullisena, sillä vaiheikkaan kesän kuluessa hän oli havainnut olevansa toisen kerran raskaana. Vielä marraskuussa 44-vuotias Sandra istui kuitenkin komiteassa, joka ohjasi Suomessa toimeenpantua yleislakkoa. Sandran valmistautuessa

vastaanottamaan uutta elämää joutui Mimmi opettelemaan luopumista. Elämäntoveri Emil kuoli kesäkuussa 1917.

Toiveet ja todellisuus

Vuoden 1917 lopulla Suomi itsenäistyi ja muutamaa viikkoa myöhemmin alkoi sisällissota. Siitä Sandra oli syrjässä helmikuussa syntyneen Pentti-pojan takia. Tästä huolimatta sota seurauksineen merkitsi Sandralle poliittisten toiveiden haaksirikkoa ja henkilökohtaista murhenäytelmää. Arviolta 10 000 punaista pakeni voittajien koston Neuvosto-Venäjälle, näiden joukossa henkensä puolesta pelännyt Sandra.

Maanpakoon päätyi myös suuri osa sosialidemokraattisen puolueen johtajista. Kun alkoi selvitä, että vallankumous epäonnistuisi Suomessa eikä kaikilla pakolaisilla olisi paluuta kotimaahan, ryhdyttiin suunnittelemaan toimintaa uusissa oloissa. Osa johtoa kallistui bolshevikkeja tukevalle linjalle: keskeistä olisi kansainvälisen vallankumousprosessin jatkuminen ja nationalististen tavoitteiden hylkääminen. Näin elo-syyskuussa 1918 perustettiin Moskovassa Suomen kommunistinen puolue (Skp).³²

Sandra oli paikalla puoluetta perustettaessa, mutta sivuhuoneessa ollut Pentti vaati osan äidin huomiosta. Perheen edustus lepäsikin lähinnä aviomiehen ja tapahtumia herkeämättä seuranneen Inkeri-tyttären varassa. Uusi puolue lähetti Lehtiset pakolaisten tukikohtaan Buin kaupunkiin, yli 600 kilometrin päähän Pietarista. Sandran vastuulle tuli lastenkodin perustaminen ja johtaminen. Uusi elämä ei kuitenkaan ottanut rakentuakseen ja pakolaiset vain odottivat pääsevänsä palaamaan omaistensa luo Suomeen. Buihin kiinnittyi myös Sandran elämän vaikein tapahtuma. Kurjissa oloissa Pentti-poika kuoli punatautiin heinäkuussa 1919.³³

Tragediat eivät loppuneet tähän. Lehtiset palasivat Pietariin marraskuussa 1919, ja Sandra alkoi työskennellä lääninkomitean suomalaisosastolla naisorganisaattorina. Vuoden 1920 elokuussa J. K. Lehtinen kävi lähellä kuolemaa suomalaisten kommunistien klubilla. Joukko eri linjoilla olevia tovereita tunkeutui ammuskelemaan kokoukseen surmaten kahdeksan paikalla ollutta. Lehtinen oli yksi haavoittuneista. Välikohtaus viesti selvää kieltä pakolaisten mielialoista ja välien kiristymisestä.³⁴

Jossain vaiheessa verilöylyn jälkeen Lehtiset erosivat. Sandra palasi tyttärensä kanssa Suomeen toukokuussa 1921. Työväenliike oli jo tuossa vaiheessa jakaantunut ja sen mukana naisliitto. Vanhoista tovereista Mimmi Kanervo oli pitkän epäröinnin jälkeen päätenyt Sandran tavoin liikkeen vasempaan siipeen.³⁵ Mimmin motiivit

saattoivat osittain olla hyvin henkilökohtaisia. Hän oli nimittäin jo vuosina 1906–1907 tutustunut Satakunnan piirissä ehdokkaana olleeseen Nestor Aroseen, jonka kanssa myöhemmin kertyi yhteisiä eduskuntavuosia. Eräiden tietojen perusteella Mimmi oli tavattoman ihastunut rasputinmaiseen Aroseen, joka sodan jälkeen hakeutui kommunistiseen liikkeeseen. Kenties tämä vaikutti ”revisionistina” tunnettuun Mimmiin.³⁶ Sandra puolestaan on muistelmissaan viitannut sisällissodan synnyttämään vihaan yhtenä valintaansa vaikuttimena.

Syksyllä 1921 veteraanivaljakkomme kiersi jälleen eri puolilla maata selvittämässä uutta poliittista tilannetta ja organisoimassa toimintaa.³⁷ Oletettavasti sekä Mimmi että Sandra mielsivät jatkavansa niin vanhan naisliikkeen työsarkaa kuin vuosina 1904–1905 syntynyttä työläisaktiivisuuden perinnettä. Ristiriitaa aiheutti, että kommunistinen aate ja neuvostojärjestelmä alkoivat kyseenalaistaa menneitä saavutuksia. Mimmi ei ehtinyt pitkään hämmästellä uutta tilannetta, sillä hän kuoli sydänkohtaukseen 52-vuotiaana huhtikuussa 1922.

Kommunistista puoluetta lukuunottamatta työväenliikkeen vasen siipi sai periaatteessa toimia julkisesti vuoteen 1930. Tosin valtio ryhtyi vallankumouksen pelossa rajaamaan sen liikkuma-alaa jo aiemmin. Pidätyksiä ja poliittisia oikeudenkäyntejä oli pitkin 1920-lukua. Sandra liikkui enimmäkseen organisaatiokentän laillisella puolella kiertäen nais- ja raittiusjärjestöjen lähettinä sekä työskennellen elintarviketyöläisten ammattiliitossa ja Helsingin kaupunginvaltuustossa.

Vielä 1920-luvulla Sandra maalaili julkisesti sosialistista utopiaa. Hänen mukaansa vallankumous tarkoitti, että myös alemmille kansankerroksille avautuisi mahdollisuus ylempien luokkien elintasoon, sivistykseen ja jopa elämänmuotoon. Vuonna 1921 Sandra selitti Työnjuhlassa pitämässään puheessa, miten Venäjällä olivat ”teatteri, oopperat ja muut sellaiset laitokset, jotka ennen olivat vain yläluokan käytettävänä, kansallistetut ja vapaasti työväestön käytettävissä. Myös on perustettu työväen yliopistoja ja lyseoita sekä taidekouluja, joihin pääsy on nyt kaikille yhtä mahdollinen.”³⁸ Avantgardistisen neuvostokulttuurin ja ”uuden moraalin” syntyä Sandra ei ollut enää paikanpäällä todistamassa, eikä siihen vetoaminen luultavasti olisi suomalaista työläistä vakuuttanutkaan.

Sandra oli silti myös kommunistisen puolueen jäsen ja suoritti maanalaisia tehtäviä. Tässä mielessä tilanne muistutti vuosia 1904–1905, vastustajan vain ollessa nyt kotoperäinen.³⁹ Kommunistista identiteettiä määrittikin aatteen ohella jälleen selkeä

viholliskuva. Valkoinen Suomi konkretisoitui sisällissodan ja itsenäistymisen jälkeen perustetussa valtion salaisessa poliisissa, jota kommunistit nimittivät Venäjän vallan ajalta syntynyttä perinnettä seuraten *ohranaksi*. Etsivän keskuspoliisin (Ek) tehtävä oli suojata nuorta tasavaltaa sitä uhkaavilta ryhmiltä homoseksuaaleista kommunisteihin. Myös Sandrasta kerättiin tietoja vuodesta 1921 muun muassa kotietsinnöin ja kuulusteluin.

Vankina ja emigranttina

Valtion ja kommunistiaktivistien joukon konflikti huipentui 1920–1930-luvulla ja sodan aikana tuhansissa poliittisissa vankilatuomioissa ja kansalaisoikeuksien menetyksissä. Tämä odotti Sandraakin vuoden 1929 lopussa, jolloin hänet passitettiin Hämeenlinnan naisvankilaan lähes kahdeksi vuodeksi. Huono ruoka ja puutteellinen hygienia yhdistyneenä miltei 60 vuoden ikään johtivat terveyden menetykseen. Vapautumisen jälkeen mahdollisuudet poliittiseen työhön ja elannon hankintaan olivat vähäiset, elettiin taloudellista lamakautta.

Myös kommunistinen liike oli lamassa. Julkinen toiminta oli kiellettyä ja maanalainen hajanaista. Sandran uran hiipumista suorastaan tragikoomisesti osoitti, että kun viranomaiset aluksi eväsivät häneltä ennenaikaisen vapautumisen vuonna 1931, syyksi mainittiin Lehtisen olevan ”kommunistinaisten keskeisimpiä ja innokkaimpia johtajia.” Seuraavien neljän vuoden aikana ”kommunistikihoittavuus” oli hänestä karissut, ja merkintänä poliisin kirjoissa oli enää epämääräisesti ”joku vanhahko puolueihminen”.⁴⁰

Juuri 1930-luvun alussa Suomesta muutti tuhansia toiveikkaita työläisiä rakentamaan sosialistista isänmaata. Vapauduttuaan 1931 Sandrakin ryhtyi harkitsemaan Neuvostoliittoon siirtymistä. Tovereiden varoittavat viestit rajan takaa – ei työkenttää, ruuan puute, kielivaikeudet – eivät häntä pysäyttäneet.

Emigranttivuosien (1933–1945) alussa Sandra asusti Petroskoin suomalaisyhteisössä muistelmiaan kirjoittaen. Vähitellen arkipäivään alkoi hiipiä viitteitä tulevasta katastrofista: aktiivisimpia kommunisteja ryhdyttiin yhtä toisensa jälkeen syyttämään ”kansanviholliseksi”. Eri kansallisuuksiin ulottuvat vainot alkoivat suuressa mitassa vuonna 1937 ja arviolta 20 000 suomalaista menetti seuraavina vuosina henkensä, näiden joukossa Alma Jokinen, J. K. Lehtinen ja monia muita Sandran tovereita vuosien takaa. Petroskoissa valistusasiain kansankomissaarina ja

talvisodan aikaisen ”Terijoen hallituksen” ministerinä ollut Inkeri Lehtinen oli yksi harvoista henkensä säästäneistä johtotason suomalaiskommunisteista. Todennäköisesti vetäytyminen päivänpolitiikasta hoitamaan lapsenlasta ja tyttären asema pitivät myös Sandran elävien kirjoissa.⁴¹

Ympyrä sulkeutui miltei 70-vuotiaan Sandra Lehtisen palatessa Neuvostoliitosta porvarilliseen Suomeen toisen maailmansodan jälkeen. Hän asettui vanhaan kotiinsa, jonka oli avioliittonsa alkuvuosina hankkinut läheltä työväentaloa. Elämänsä iltana Sandrasta tuli kommunistisen liikkeen kunniavanhus, juhlien ja kokousten hymyilevä sivustakatsoja.

Vaietut elämäntarinat

Vaikka Sandran muistelmat kertovat politiikalle omistetusta elämästä, koko aatteellista kehitystä ne eivät luonnehdi. Esimerkiksi suhde kansalaisyhteiskuntaan, joista työväenliike oli vuosisadan alussa kamppailut ja jotka Sandra 1920-luvun lopussa tuomittiin menettämään, on teema johon ei kajota. Stalinin aikainen neuvostojärjestelmä oli luku sinänsä ja yhtä lailla kirjoittamaton. Omaelämäkerran sävyistä voi päätellä Sandran muistelleen mieluummin vuosisadan alun toimeliaita ja yhteishengen leimaamia aikoja. Kuvaus ei esimerkiksi pääty kronologisesti Petroskoihin, vaan nostalgisesti ensimmäisille agitaattorikursseille Turkuun.

Sandran toveripiirissä yksityiselämä kietoutui tiiviisti politiikkaan ja muistelmien rivien välistä voi lukea edellisen usein jääneen jälkimmäisen jalkoihin. Samanlaisia viitteitä antavat myös nuorelle Inkeri-tyttärelle lähetetyt postikortit, joissa toistuvat maailmalla kiertäneen agitaattorin kaihoiset viestit ”en ole saanut kirjettäsi” tai ”luultavasti kirjeesi odottaa minua”.⁴²

Sandran arkistosta löytyy myös huolella säilytetty albumi. Sukulaiset ja läheisimmät toverit käsittävä kuvagalleria alkaa 1800-luvun lopulta ja päättyy Pentti-pojan haudalle Buihin. Inkeri Lehtinen on kertonut albumin taustasta seuraavaa: ”Vaikka Sandra Lehtisen ja hänen sosialidemokraattisten tovereittensa tiet 1918 erkanivat, ei vanha ystävyys tyystin sammunut. Kotonani on näihin päiviin saakka säilytetty vanhaa valokuva-albumia, jonka sivuilta vanha yhtenäinen työväenliike tuntuu kertovan tarinaansa. Siinä ovat Miina Sillanpää, Aura Kiiskinen, Ida Aalle-Teljo, Anni Huotari, Hilja Pärssinen, Alma Jokinen ja monet muut, sekä perheiden lapsiparvet vauvankaljuina tai lystikkäissä hamosissaan.”

Aatteen perintö ja vuosisadan alun suuren innostuksen ja uskon aika olivat kuin alkukoti, kaivattu ja ihannoitu.⁴³

Viitteet

-
- ¹ Sandra Lehtisen (SL) kansio, raportti 4.10.1927 ja 9.5.1929. Etsivän Keskuspoliisin-Valtiollisen poliisin arkisto. Kansallisarkisto (Ek-Valpo I. KA).
 - ² Tiedot Sandra Lehtisen muistoista perustuvat Kansan Arkistossa (Ka) olevaan käsikirjoitukseen. Erillisiä viitteitä ei näissä kohdin ole.
 - ³ Vilska, M., *Parikkalan historia II osa*. Käkisalmi, Kaakkois-Karjalan Kirjapaino Osakeyhtiö 1928, 150–151; SL:n muistiinpanot Yrjö Reinoholdssonista. SL:n arkisto. Ka.
 - ⁴ Äitienpäivänä, Vankilavihko. SL:n arkisto; Radioesitelmän konsepti. Inkeri Lehtisen (IL) arkisto. Ka.
 - ⁵ Sandra Lehtinen 80-vuotias, *Työkansan Sanomat* 1.7.1953.
 - ⁶ Urjalan seurakunta, rippikirjat: syntyneiden luettelot ja kuolleiden luettelot 1861–1876. Urjalan kirkkoherranvirasto.
 - ⁷ Furuhejm, Annie, *Människor och Öden*. Mercators tryckeri aktiebolag: Helsingfors 1932, 229–231, 246, 267; Arajärvi, Kirsti, *Urjalan historia II*. Tampereen kirjapaino Oy 1976.
 - ⁸ Käsitöiden tärkeydestä Sandra Lehtiselle ks. Riitta Oittinen, Pistoja yli ajan ja sosiaaliryhmän. Ompelu kahden naisen elämässä. Kirjassa Marjatta Rahikainen (toim.) *Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä*. SHS: Helsinki 1996.
 - ⁹ Turun tuomiokirkkoseurakunta, rippikirjat 1897–1906, Turun maakunta-arkisto. Tiedoista kiitos Riitta Sihvoselle; Turun työväenyhdistyksen arkisto, kansio 1, jäsenluettelot. Työväen Arkisto (TA); *Helsingin osoitekalenteri 1906–1907 ja 1921–1922*.
 - ¹⁰ *Länsi-Suomen Työmies* (LST) 30.9. ja 18.11.1899, 17.12.1901 ja 30.1.1902.
 - ¹¹ Turun työväenyhdistyksen arkisto, jäsenluettelot v. 1893–1904. TA; LST 31.3.1903; Lehtonen, Sulho, *Turun ty 1887–1912*. Sosialistin kirjapaino-osuuskunta i.l.: Turku 1912, 73 ja 75.
 - ¹² Helsingin työväenyhdistyksen (HTY) palvelijatarosaston arkisto, pöytäkirjat 1902. TA.
 - ¹³ HTY:n palvelijatarosaston arkisto, pöytäkirjat 17.3.1901–10.7.1904. TA.
 - ¹⁴ Yleiset tiedot vuosista 1904–1905 perustuvat tutkimukseen Antti Kujala, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. SHS: Helsinki 1995. Kanervosta ja Lehtisestä erityisesti 221–222, 225, 251, 334–335 ja 381.
 - ¹⁵ Otto Tiupan arvio, ks. Sillanpää, Miina, Kun naiset uskalsivat! Kirjassa *Naiset ja sosialidemokratia Suomessa, 25-vuotismuisto*. Helsinki 1925.
 - ¹⁶ Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, 4. os. rikosasiat 17.6.1904. KA.
 - ¹⁷ Kiiskinen, Aura, Vuosikymmenien takaa. Muistelmia. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi 1957, 68–69.
 - ¹⁸ Kiiskinen 1957, 73–75; Kujala 1995, 251.
 - ¹⁹ 7.11.1904 *Naisten yleinen äänioikeuskokous Helsingissä*. Förlagsaktiebolaget Helios: Hfors, Aktiebolaget Lilius & Hertzberg: Hfors 1904.
 - ²⁰ HTY:n puhuja- ja keskusteluseuran äänenkannattaja *Säkeniä* 5.9.1904. TA.
 - ²¹ LST 3.1.1903.
 - ²² Roos, Sigurd, *Kansallislakko Suomessa. Kuopion kaupunki ja lääni*. Kuopio 1910, 191, 216–217.
 - ²³ *Työläisnainen* 1907:1–2, 21; SL:n henkilökansio, Puhe punaorpojuhlassa 6.7.1924. Ek-Valpo I. KA.
 - ²⁴ Esim. *Kansan lehti* 26.1.1907, Köyhälistön naiset, pitäkää silmät auki! -ni -ri (Anni Huotari).
 - ²⁵ *Kansan Lehti* 26.1.1907, Suomettarelaiten valheita; 14.3.1907, Eduskuntaehdokkaitamme; 31.1.1907, Vaalipiirimme ehdokkaat; 28.3.1907.
 - ²⁶ *Sosialidemokraatti* (Pori) 9.10.1906, 6.11.1906 ja 29.1.1907.
 - ²⁷ *Valtiopäiväasiakirjat* 1907, Pöytäkirja, 489–492, 1635–1636 ja 1967–1968 ja 2243–2245.
 - ²⁸ *Työläisnainen* 7.6.1907 ja 14.6.1907, Kuulumisia eduskunnasta.

-
- 29 Avioliittoa koskevat paperit. SL:n arkisto. Ka.
- 30 *Kansan lehti* 22.3.1909; 24.11.1909, nimimerkki "Kahdesti hajoitettu"; 29.11.1909, Eduskunta ehdokkaiden asettaminen; Hämeenläänin pohjoisen vaalipiirin vaalitoimikunta, pöytäkirja 2.12.1909. TA.
- 31 *Sosialidemokraatti* (Pori) 30.5.–31.7.1916.
- 32 Ks. esim. Saarela, Tauno, *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. KSL: Hki 1996, 29–37, 63–64.
- 33 SL:n arkisto, vankilavihko. Ka.
- 34 Saarela 1996, 97–100.
- 35 *Suomen Sosialidemokraatti* 1922: 3/4; *Työläisnainen* 1920:7.
- 36 *Suomen kansanedustajat 1907–1982*. Hki 1982; Rosa Sillanpään henkilökansio, dokumentti 59. Ek-Valpo I. KA.
- 37 SL:n kansio, tiedonanto No 42, 15.11.1921. Ek-Valpo I. KA.
- 38 SL:n kansio, 7.8.1921 päivätty dokumentti. Ek-Valpo I. KA.
- 39 Sandran 1920-luvun toiminnasta ks. muistelmien lisäksi SL:n kansio. Ek-Valpo I. KA.
- 40 SL:n kansio, kuulustelupöytäkirja 31.12.1932–10.1.1933; Ek:n lausunto oikeusministeriölle vapautettaviksi ehdotetuista poliittisista vangeista, pyydetty 28.10.1931; dokumentti 113b. Ek-Valpo I. KA.
- 41 Vankilavihko, SL:n arkisto. Ka; Stalinin aikaisista vainoista ks. Rentola, Kimmo, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY: Hki 1994.
- 42 IL:n arkisto. Ka.
- 43 IL:n arkisto, radioesitelmän konsepti, 15; Valokuva-albumi. SL:n arkisto. Ka; Veteraanien kerrontaa: Puolivuosisataa hellittämätöntä työtä työväenliikkeen hyväksi. *Vapaa Sana* 3.7.1949 (SL:n haastattelu).